

Irodalmi évfordulóinkról

Irodalmi hagyományaink ápolására és megbecsülésére – úgy érzem – fokozottabb gondot kellene fordítanunk nevelőmunkánk során, mint ahogy ezt eddig tettük. Annál is inkább, mert nélkül ki sem alakíthatjuk tanítványainkban azt a helyes emberi magatartást meghatározó szemléletet, mely szerint a jelen a múltban gyökerezik, s igazán a jövő is csak a kettő összefüggésében világosodhat meg előttünk. Erről a komplexitásról talán József Attila vallott a legmélyebben *A Dunánál* című versében. Az ő megfogalmazott, ars poeticaként is felfogható sorait pedagógiai alapelvünkkel tehetnénk irodalmi nevelésünkben is, mert az irodalom minden kort érintő, megidéző anyagával nagymértékben növelheti tanítványaink haza-, nép- és emberszeretetét. Csak tudatosan élnünk kell a kínálkozó lehetőségekkel!

Ezek sorában kiemelt helyen említhetnénk meg az évfordulókat, amelyek mind-mind kitűnő alkalmak irodalmi hagyományaink, értékeink megbecsülésének. Emellett hasznos ismereteket, felejthetetlen élményt is adhatnak tanulóinknak, de az önálló, felfedező olvasásra is ösztönözhetnek. Csak kellőképpen elő kell készítenünk, jól meg kell szerveznünk, vonzó és érdekes tartalommal kell megtöltenünk, sőt a megoldás változatos formáit sem szabad elhanyagolnunk. Ehhez az alapfeltétel is adott, hisz a tantervmódosítás olyan kedvező helyzetet teremtett, amely lehető teszi e feladatok megvalósítását. Éppen ezért tudatosan törekednünk kell, hogy jelentős évfordulóink szerves részévé váljanak irodalmi nevelésünknek.

Ehhez szeretnénk segítséget nyújtani egyrészt azzal, hogy számba vesszük, kikre is kell gondolnunk ebben az esztendőben, másrészt pedig azzal, hogyan tehetjük vonzóvá és tartalmassá ezeket az évfordulókat irodalomtanításunk során.

1. Elsőnek Jókai Mór születésének (1825. február 18.) 150. évfordulóját említenénk. A magyar regényírás nagy mesterének neve nem ismeretlen az általános iskolai tanulók előtt. Gazdag életművéből olvastak már egyet s más, de talán nem eleget. Pedig ez a kor különösképpen fogékony az általa teremtett és színekben oly gazdag írói világ befogadására. Meg mindenképpen szegényebbek is lennének tanítványaink műveinek olvasása nélkül! Elég, ha Eötvös Lorándnak, a világhírű fizikusnak vallomására gondolunk: *„Azokat, akik téged követtek, te mindig az erkölcsi emelkedés ösvényére vezetted, s amikor képzeleted ragyogó világát feltárva, szórakoztattad és gyönyörködtetted olvasóidat, nem vontad el őket soha a kötelességek ridegebb útjáról, hanem inkább felékesítetted ezt az utat azokkal a magasztos eszmékkel, amelyeket hirdetni szoktál, s amelyek nélkül boldogulni ezen a földön nem lehet.”*

A megemlékezés egyik tartalmas módja ezért éppen az lehetne, ha az író gazdagító életművének meghódításáért minél több tanítványunk indulna el önálló felfedező útra a mi kedvteremtő inspirálásunk, okos irányításunk mellett!

Kínálkozik egy másfajta megoldás is. Szervezhetünk ebből az alkalomból irodalmi kirándulást is, amely arra lenne hivatott, hogy megmutassa a gyermekeknek azt az éltető földközelséget, amelyből Jókai csodás alkotói világa táplálkozott. A balatonfüredi Jókai-ház erről sok mindent elárulhat nekünk, mert az író életében – Budapesten kívül – itt tartózkodott a leghosszabb ideig s legszívesebben. Itt írta több nagy művét is! A Petőfi Irodalmi Múzeum 1954-ben nem véletlenül helyezte el itt, Jókai kedves tartózkodási helyén azokat a tárgyi emlékeket, amelyek hitelesen idézhetik meg az író és az embert egyaránt.

A kirándulás előkészítéseként beszélhetünk arról, hogy Jókai harminckét éves korában fordult meg először Balatonfüreden. Élményéről elragadtatással szólt. Idézhetjük valomását is: *„Sok szép tájként bejártam hazámnak: jártam az Alföld végtelen rónáin, álltam*

a székely havasok csúcsain: de mindeniknél jobban megragadott a Balatonvidék." Szólhatunk arról is, hogy az egyre gyakoribbá vált látogatások nyomán az író annyira megszerette a szelíd szépségű balatoni tájat, hogy 1867-ben Füreden telket vásárolt. Mikszáth „kis sivatagnak” nevezte a megvásárolt telket, Jókai azonban úgy vélekedett, hogy „éppen az a szép, amikor az ember termésre kényszeríti a földet”. 1870-re el is készült a tágas és kényelmes villa. Jókai nagyon boldog volt! Nyomban hozzá is látott a ház környékének csinosításához. A villa mögé nagy gonddal és szakértelemmel szőlőt és gyümölcsfákat ültetett, eléje pedig pompás virágoskertet varázsolt. Itt illatoztak híres rózsái, melyeket maga oltott, szemzett. A virágok között fehér kerti padok, székek várták a vendégeket, éppúgy, mint ma a múzeumlátogatókat.

A kirándulás alkalmával szemlélődésünk első állomása maga a kert lehetne, megidézzük: milyen csendben, szorgos munkával teltek az itt töltött nyarak. Az író reggel négyöt órakor kelt, s szép időben már korán kertjében dolgozott. Kedves kerti szerszámai: ágfűrészét, kikapáját, metszőollóját ma is itt láthatjuk, akárcsak azokat a vén fákat, amelyek még érezték ápoló kezét. Megható szeretettel írt dédelgetett fájáról: „Hadd szóljak rólatok, leghívebb munkatársaim, segítőim, gyámolítóim: édes szép zöld fáim! akiket ültettem, magjáról neveltem, ójtva idomítottam: égneek emelkedő földi társak. Ti tudjátok, mennyit suttoztatok nekem? mennyi gondolatot hullattatok alá virágaitokkal? hányszor kerestem nálatok eszmét, felüdülést? mennyi álmot, ábrándot ámyékkoltatok be? egész világ üldözése ellen hogy rejtettetek el? szívnek nehéz háborgásait hogy csendesítettétek el? Ha egyszer valaki idejön azt kérdeni, miért tudtam többet dolgozni nyáron, mint télen, mondjátok el neki, hogy ti is ott voltatok akkor. A szabad természet volt az én sokatírásomnak legfőbb, legmélyebb titka.”

A kertből tizennégy lépcső vezet föl a félemelet magasságban álló üveges teraszra, ahonnan kitűnő kilátás nyílt annak idején a Balatonra, sőt még a Tihanyi-félszigetre is. Elidőzhetünk itt is, hisz ezen a teraszon állt az a háromlábú, forgatható teleszkóp – ezt is őrzi a múzeum –, amelyen át az író nyári éjszakákon a csillagos ég titkait fürkészte. Majd megsemmisíthetjük, de már bent a házban, híres csigagyűjteményének néhány darabját, hőmérőjét, barométerét és kis mikroszkópját is. Szerette a természetet, s vizsgálta, kereste nagy törvényeinek titkát, magyarázatát. Az volt a hite, meggyőződése, hogy „a regényírónak ébren is kell látni s álmodni is kell tudni.”

A természet csodájában való gyönyörködés ihlette Jókait legkedvesebb regénye, Az aranyember tájázására is, amelyet már – többek között – füredi otthonában írt. „A kertészkedő, a Balatont imádó Jókai tobzódik itt – állapítja meg Bartha János, a jeles irodalomtörténész – a Senki szigete és a Balaton szépségeiben.” És nemcsak a színekre, hanem a hanghatásokra is figyelj! Ennek igazolására feleleveníthetjük a mű téli Balatont megjelenítő nagyszerű részletét, melyet gyermekeink A befagyott Balaton címmel olvasókönyvükből már ismernek.

Feltétlenül álljunk meg egy röpké pillanatra széles körű tudását megalapozó könyvei előtt is, idézve szavait: „Az én könyvtáram egyike a legbecsesebb gyűjteményeknek, amelyben minden nevezetes útleírás, néprajzi, természettudományi mű a legdíszesebb illusztrált kiadásokban fentalálható s legbecsesebbek közt azok az egérrágta régi krónikák. Ezek az én kalauzaim a múltak történetében s a széles nagy világban.”

Érdemes elidőznünk Jókai íróasztalánál is, amelyen szebbnél szebb műveit vetette papírra. Alig ismerünk írókat, akik egész életén át annyit dolgozott, írt, mint ő. Élete volt az írás, az íróasztal pedig: „egyedüli szigetet a vízözönben; tündérkastély, ami a mesevilág örömeit rejt; tanácsadónk, ha mindenki elhagyott; oltárunk, ha kedélyünk fel van dúlva; uradalmunk, ha mindent elvesztettünk; még a börtönben is az a darab papír, amin a toll végig fut, az örökké szabad hely, az egyedüli négyszögölányi területe az elidegeníthetetlen szabadságnak.”

A Jókai-ház élményt nyújtó tárgyi emlékeinek csak egy töredékét villantottuk fel. Csupán egy-kettőn akadt meg a tekintetünk. Elsősorban azokon, amelyek megindítóan ember- és földközelségre hozhatják számunkra az író, aki húsz esztendőn át élt és dolgozott e falak között. Látnivaló akad még bőségesen a füredi házban, hisz meg sem említettük saját képeit, festményeit, felesége, Laborfalvi Róza művészi pályájának emlékeit, a negyvennyolcas forradalom és szabadságharc ihlette alkotásait, a korabeli dokumentumok sokaságát, a Jókai-művek idegen nyelvű kiadásainak gazdag gyűjteményét. A kirándulás ezt is mind-mind felejtethetetlen élménnyé, olvasásra ösztönző erővé varázsolhatja. Kalauzként *Lipták György Jókai Balatonfüreden* című könyvecskéjét ajánljuk. Hasznos útbaigazítónk lehet a felkészülésben.

2. Igaza van Illyés Gyulának, hogy a művészek életrajzának addig a határig van jogosultsága, ameddig az a művet szolgálja, annak gyorsabb és tökéletesebb megértését segíti. Ez a gondolat éppen *Szabó Lőrincről* szóló vallomásában fogalmazódott meg ilyen pregnánsan, kinek születése (1900. március 31.) hetvenötödik évfordulója ugyancsak erre az évre esik. Költészetének igaz értői ugyan nem az általános iskolás tanulók köréből kerülnek ki, de éppen a későbbi befogadása érdekében már itt is szólnunk kell róla, magáról az emberről, úgy, hogy költészetének néhány sajátosságát, a gyermekek számára is felfogható szépségeit, értékeit is megvilágítsuk. Ehhez nyújt segítséget *Illyés Gyula* már említett vallomása, melyet az *Ingyen lakoma* című kötetben találhatunk. Az ő nyomán megjelenítő erővel szólhatunk arról, hogy mennyi készség, gyöngédség, együttérzés volt Szabó Lőrincben minden élő iránt. Ahány kőszia kutya vagy macska volt a félszigeten – írja Illyés Gyula –, azt mind a házhoz szoktatta. Képes volt százmétereket – súlyos betegsége ellenére is – elgyalogolni, hogy egy-egy szalonbőrrel megvendégelje őket. A madaraknak visszafütytengetett. Láthatóan velük is legszívesebben beszédbe ereszkedett volna. A ház pókjai személyes ismerősei voltak, néven nevezte őket, megkönnyítette életüket azzal, hogy hálójukba legyeket rakott.

Mily sokatmondó az az epizód is, amely egy alkonyati közös barangolásuk alkalmával történt. Felfedeztek egy harkályt az egyik nyári ház zárt verandájában. Ősz volt, a ház már üresen állt. Szabó Lőrinc bizonyos volt, hogy a madár ott pusztul. Fél éjszakát beszélt arról, hogyan lehetne mégis kiszabadítani. Hajlandó lett volna Pestre fölutazni, hogy a ház kulcsait megszerezze. Oly fontos lett számára az ügy, hogy már-már elsírta magát. Végül összeadva a két költő találékonyságát, az egyik ablakrekeszről megélesített konyhakéssel eltávolították a gittet, a szögeket, majd az üveglapot óvatosan kiemelték, s így a rabul ejtett harkály végül is kiröppenhetett.

Így becsülte Szabó Lőrinc csaknem egyenrangú társaként az élet legszerényebb hordozóit. Ez az életérzés ott tükröződik a költészetében is. Egy-két versében – *Csigabiga, Vízipók, Hajnali rigók, Mosztári tücsök, Nyitnikék, Madarak, Ficseri-füsti, Újévi katica* stb. – ezt meg is láttathatjuk tanítványainkkal.

Az sem véletlen, hogy költészetének gyakori tárgya, visszatérő motívuma a nap. Illyés erről így ír: „*A hideget gyűlölte. A napot viszont személyes ismerősének tekintette; gyönyörrel nyújtózott el melegében; messzi kikandikáló fényére is rámosolygott. Semmi forráság nem volt neki elég. A legvadabb júliusban is úgy sütkérezett az átizzott köveken, mint a gyík.*”

Ez a napimádat süt át jó néhány versén szinte himnikus erővel: *Ima az utcán, A nyárvégi naphoz, Július csatája, Március a körúton, Az áprilisi rügyekhez, A forszicia éneke, Májusi orgonaszag* stb.

Egy ilyen villanásnyi emlékezés is elindíthatja tanítványainkat egy érdekes költői világ teljes megismerése felé. És akkor munkánk már nem volt hiábavaló.

3. Nagy költőnk, *József Attila* születésének (1905. április 11.) hetvenedik évfordulója különös fénnel és ragyogással emelkedik ki az évfordulók sorából.

Ha nem is adatott meg életében az a személyes kívánsága, hogy *szépet, jót* írhasson, *boldogabb éneket* zenghessen, *emberi világot* teremtő költészete azonban diadal-maskodott: egész népét tanítja már.

Nem véletlen az sem, hogy a költészet napját épp április 11-én, a költő születésnapján tartjuk. Vallotta: „*A mű nem annyira a művész, mint inkább azok által él, akik szeretik a művészetet, s azért szeretik, mert keresik az emberséget.*” Ennek a József Attila-i felismerésnek a hitével kerül megrendezésre most is, mint minden évben, a költészet napja. Ebben az összefüggésben kell nekünk is készülnünk a József Attila-évforduló méltó megünneplésére.

Egyik feladatunk annak az igazságnak a felismeréséből adódhat, melyet Sőtér István így fogalmaz meg: „*Az ember és műve kölcsönösen meghatározzák egymást, egyiket sem foghatjuk föl a másik nélkül.*” Mindkettő megidézése tehát nemcsak szükséges, hanem izgalmasan szép feladat is diáknak és tanárnak egyaránt, különösen akkor, ha megengedjük, hogy tanulóink az önállóság és a felfedezés örömeivel végezzék el ezt a munkát. Tiszta forrásként József Jolán *A város peremén* című művét éppúgy ajánlhatjuk, mint a költő életrajzát (*Curriculum vitae*) és összes verseinek kötetét. Életrajzi epizódok és versek egymást megvilágító és kiegészítő sorrendje adja ennek a megoldásnak a lényegét. Ez a forma azonban nem nélkülözheti a tanár sugalmazó, irányító közreműködését, sőt ez az ünnepi óra egy olyan felszabadult és alkotó légkör megteremtését kívánja meg tőlünk, amely nemcsak az élmény erejével ajándékozza meg a gyermeket, hanem azzal a szemlélettel is – minden tételességtől mentesen –, hogy ember és műve, ember és kora kölcsönösen meghatározzák egymást, s ennél fogva „*az irodalom megértése érdekében nemcsak a műből kell kiindulnunk, hanem az emberből is, az embert pedig csak a kor, s a kort is csak az ember figyelembevételével érthetjük meg igazán.*” Végző soron ez a szemlélet azzal a frappáns Sőtér-i megállapítással is összefügg, hogy „*az irodalmat azért érdemes megértenünk, hogy az embert megérthessük.*”

József Attilához méltó és meghitt megemlékezés lehet az is, ha csak a költő verseit szólataltatják meg tanítványaink. Azokat a verseket, amelyek a verskötet olvasgatása közben különösképpen megragadta figyelmüket, s azt szívesen, az élmény hatásának eredményeképp könnyedén meg is tanulták. Az ilyen verstanulás remek fokmérője lehet a mű megértésének és kitűnő eszköze a költői nyelv alapos megismerésének is. A megszólataltatott versek összessége viszont – a szabad választás ellenére vagy éppen annak alapján – átfogó és élményerejű képet adhat magáról a költőről és költészetének sokszínűségéről is.

Megszólataltathatjuk verseit tematikus rendezettséggel is, fölerősítve olyan kortársak hasonló alkotásaival, akik ugyancsak átérték és megörökölték az elnyomott nép küzdelmes életét, de az is megadatott számukra, hogy népünk felemelkedéséről is szólhattak. A megoldás szemléletformáló ereje nem vitatható, mert így érzékletesen láttatni tudjuk, hogy a jelen a múltban gyökerezik, s úgy halad a jövő felé.

4. Az év utolsó, de jelentőségénél fogva annál fontosabb *Vörösmarty Mihálynak*, a Szózat költőjének kettős: születésének (1800. december 1.) 175. és halálának (1855. november 19.) 120. évfordulója.

A megemlékezés alkalmával elsősorban példamutató életútját, jellemének emberi nagyságát érdemes megidézünk tanítványaink előtt. Szólhatunk – többek között – arról, hogy az elszegényedett, kilencgyermekes nemesi családból származó költő hogyan küzdött fel magát a művelt ifjak sorába. Sokat mondhat tanulóinknak az is, hogy édesapja korai halála után már 17 éves fővel maga kereste meg kenyerét, s mint legidősebb fiú mennyi felelősséget érzett árván maradt öccsei és özvegy édesanyja iránt. „*Örömet vennék, tudom, ruhátlan öcséim, örömet venné kedvesasszonyanyám, ha valami olyat küldhetnék, amire szükség van. De nem küldhetek egyebet a jókívánságnál, mert*

szegényember szándokát boldog isten bírja, nem segíthetek, mint szívemből segíteni akamék."

Ugyancsak sokat árul el a költő emberi nagyságáról, érzés- és gondolatvilágáról, ahogy a Perczel fiúkat nevelte! Nemes emberi érzésre vall az is, ahogy fáradozott Petőfi költői elismeretetésén. Magának a költőnek a vallomása bizonyítja ezt leginkább: *„Debrecenből utaztam 1844. februárban kopott ruhában egy pár húszassal s egy kötet verssel... A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg és elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez oly érzéssel, mint a kártyás, ki utolsó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlásra kiadta a Kör s lett pénzem s nevem. E férfiú, kinek én életemet köszönhetem, s kinek köszönheti a haza, ha neki valamit használtam, vagy használni fogok, e férfiú: Vörösmarty."*

Annak megvilágítására is gondolnunk kell, hogy Vörösmarty egyike volt azoknak a költőknek, akik a legszebben tudták megvalósítani életükben a magánélet és a közélet egységét, harmóniáját. Tetteiért, meggyőződéséért mindenkor vállalta a felelősséget, a legnehezebb napokban is. *„Nem szeretném becsstelenséggel vásárlani meg életemet vagy szabadságomat", s önként jelentkezett a katonai törvénytöréskor, pedig azoknak a hazafiaknak a sorába tartozott, akiket a császári rendőrség és a helytartótanács kezdettől fogva éber szemmel figyelt.*

„Az életét hazájának áldozott férfiú halálával is a nemzeti érzélem nyilvánulására adott alkalmat" – írja Gyulai Pál, Vörösmarty első életrajzírója. Valóban, temetése hazafiúi tüntetés volt, mert „Pest emberi emlékezet óta nem látott ily népes temetést. Húszezer emberről több követte a koporsót, s a fogatok számlálhatatlan sora lepte el az utcákat... A főváros népe, midőn a hazafiság és nemzetiség nagy költőjének ily fényes végtiszteletet adott, egyszersmind ki akarta mutatni hazafiúi érzelmeit, hogy „megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán."

Amilyen tiszta, egyenes és becsületes volt élete, olyan tiszta és nemes költészete is. A rendületlen hazaszeretet nemcsak életének volt egyedüli értelme, éltető eleme, hanem költészetének is. A költői nyelv meggyőző és magával ragadó erejével megírt nagyszabású versei ma is becsületes helytállásra, emberségre és cselekvő hazaszeretetre tanítanak. Értő megszólaltatásuk számunkra nemcsak hagyománytisztelet, hanem elvárt kötelesség is.

MK, 1975. 2. sz. 113–116.

